

روایت تدریس اساتید شاخص و طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی

وحید واحدجوان^۱، سعیده تقی‌زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۹

چکیده:

تدریس جزء مباحثی است که به دلیل ارتباط تنگاتنگ مدرس و دانشجو، تأثیرگذاری بسیاری بر کیفیت آموزش و در نتیجه دستیابی به اهداف متعالی آموزشی دارد. بنابراین مدل‌های تدریس از جمله مهم‌ترین مباحثی است که نظام آموزش عالی باید در مورد آن پژوهش و سرمایه‌گذاری کرده و با توجه به تحولات و توسعه جهانی، رشد و بالندگی گام به گام را در این زمینه ایجاد کند. با توجه به خلاء پژوهشی مشاهده شده و اهمیت و ضرورت انجام پژوهش حاضر، هدف اصلی این پژوهش طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی برای تدریس بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص است. روش انجام پژوهش نظریه داده بنیاد است. مشارکت کنندگان پژوهش ۳۳ استاد شاخص در رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های دولتی تهران هستند. برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، کدگذاری باز، محوری و انتخابی به همراه تحلیل روایتی مورد استفاده قرار گرفته است. برای افزایش اعتبار یافته‌ها از سه سوبه‌سازی و بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان پژوهش استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که مقوله مرکزی در تدریس اساتید شاخص‌ها، باورها و ارزش‌های اسلامی و ایرانی است که طی سال‌ها در آنها شکل گرفته است. اساتید شاخص در مدل تدریس اسلامی-ایرانی خود که ۵ بخش اصلی دارد به دنبال اهدافی از جمله ایجاد انگیزه، تعامل و مشارکت، حمایت، رشد، کاربردی کردن سرفصل‌ها، برنامه‌ریزی درسی و طرح درس مناسب، تأثیرگذاری بر سیاست‌ها، قوانین و آیین‌نامه‌ها در جهت حمایت از تدریس، فرهنگ‌سازی و جان‌سپاری پروری هستند تا بتوانند بهترین نتایج آموزشی را حاصل نمایند.

واژگان اصلی: مدل تدریس، اساتید شاخص، نظریه داده بنیاد، اسلام، ایران

۱. استادیار گروه اخلاق و آشنایی با منابع اسلامی دانشکده معارف و اندیشه اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. دکتری مدیریت آموزش عالی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
taghizade.s@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

ایران یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های بشری محسوب می‌شود که آموزش و تدریس در آن بسیار با اهمیت بوده و هست. اوج‌گیری درخشش آموزش و تدریس در تمدن ایرانی مربوط به دوران ورود اسلام است. این امر بدین دلیل است که دین اسلام بر علم و علم آموزی و گسترش آن تأکید دارد. باید بیان کرد که امروزه بسیاری از دانشگاه‌های مطرح جهان نظام و پیشرفت خود را مدیون علم و تمدن اسلامی هستند (هونکه، ۱۳۶۱؛ زمانی، ۱۳۹۶: ۲۳). بنابراین تمدن اسلامی را باید به عنوان پایه گذار علم جدید در جهان بیان کرد که خدمات بسیاری در این زمینه داشته است.

به مرور زمان پس از تحولات و پیشرفت‌های قابل توجه اروپا در زمینه‌های مختلف از جمله در حوزه دانشگاهی به ویژه تدریس و مدل‌های آن، اروپا توانست بر کشورهای دیگر از جمله ایران تأثیر بگذارد. این تأثیرها از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است. به گونه‌ای که دانشگاه‌های اروپایی به عنوان الگوهای پیشران برای سایر کشورها در تمامی زمینه‌ها خودنمایی می‌کردند و پرچم‌دار توسعه علوم و فنون بودند. از این رو می‌توان آثار این تأثیر و تأثرها را در بناها و نظام‌های جاری (از جمله مدل‌های تدریس) دانشگاه‌های کشورهای مختلف مشاهده کرد (زمانی، ۱۳۹۶: ۲۶؛ میرزایی، یعقوبی و مقدس: ۱۴۰۱).

دوران آموزش عالی نوین در ایران با تأسیس دارالفنون آغاز شد و رفته رفته مدارس و مؤسسات برجسته آموزش عالی دیگر نیز از جمله مدرسه نظام و نیز مدرسه علوم سیاسی آغاز به فعالیت کردند (فراستخواه و همکاران، ۱۳۹۷). در سال ۱۳۰۵ خورشیدی اولین دانشگاه جامع ایران، دانشگاه تهران ایجاد شد (تکمیل همایون، ۱۳۸۶: ۶۸؛ قیصری، ذاکر اصفهانی، جلال‌زاده، ۱۴۰۱) و بعد از انقلاب اسلامی ایران نیز با وجود تمام مشکلات و به ویژه مشکلات اقتصادی که به خاطر جنگ تحمیلی، کشور با آن مواجه بود، باز هم افزایش دانشگاه‌های نوین و پیشرفت در تدریس و مدل‌های تدریس را شاهد بودیم (نوروززاده و فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۷). گرچه آنچه در عمل به ویژه در زمینه تدریس و مدل‌های آن شاهد بودیم، با سطح مطلوب فاصله بسیار داشت. حال باید دید که تدریس چیست؟ و مدل‌های تدریس به چه معنا است؟

تدریس به معنای فعالیتی است آگاهانه که بر اساس هدف خاصی انجام می‌گیرد. فعالیتی که بر پایه شناخت شاگردان انجام می‌پذیرد و باعث تغییر شاگردان می‌شود. بنابراین تدریس یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدفدار و از پیش طراحی شده با هدف ایجاد شرایط مطلوب یادگیری است. تدریس تعامل و رفتار متقابل و بدون واسطه بین مدرس و شاگرد است که به دنبال ایجاد تغییر پایدار در عملکرد شاگرد است. باید بیان کرد که تدریس در دل آموزش قرار می‌گیرد. این بدان معنا است که

آموزش عام‌تر از تدریس است (مارکلی^۱، ۲۰۰۴: ۳). بنابراین بسیار اهمیت دارد که نظام آموزش عالی تعریفی درست نسبت به تدریس داشته باشد تا بتواند هدف‌گذاری بهتری کرده و بر این اساس برنامه‌ریزی‌های خود را انجام دهد.

مدل‌های تدریس، چهارچوب‌هایی دارای مفهوم هستند که در مبنای فلسفی و روان‌شناختی خود را نشان می‌دهند. این مدل‌ها در جهت تسهیل فرآیند یاددهی - یادگیری به کارگرفته می‌شوند. در واقع مدل‌های تدریس راهبردهای تجربی هستند که به مدرس کمک کرده تا در مراحل مختلف از جمله برنامه‌ریزی، اجرای و ارزیابی تدریس وظایف خود را به درستی انجام دهند، بنابراین مهمترین ابزار در جهت دستیابی به اهداف مورد نظر در نظام آموزشی محسوب می‌شوند (گودرزی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۶۳). از سویی دیگر مدل‌های تدریس به دلیل ارتباط بدون واسطه مدرس و شاگرد اهمیت ویژه‌ای در دستیابی به اهداف متعالی آموزشی دارند (مارکلی، ۲۰۰۴: ۳). کشور ما نیز برای پیشرفت و توسعه بیش از پیش نیازمند توجه ویژه نسبت به بومی‌سازی مدل‌های تدریس دانشگاهی است. در دنیای کنونی که تدریس همیشه بستر بحث‌ها و کشمکش‌های نظری و عملی فراوانی بوده، صرف نظر از اینکه عنصر اصلی تدریس، استاد یا دانشجو و یا هر دو باشند، بسیار اهمیت دارد که از آزمون و خطاها در انتخاب مدل‌های تدریس با ارائه مدل بومی تدریس بر اساس تجربیات اساتید شاخص پیشگیری کرد. زیرا تدریس‌های همراه با آزمون و خطا باعث صدمات جبران‌ناپذیر به نیروی انسانی کشور می‌شود.

علاوه بر این امروزه مدل‌های تدریس در دانشگاه‌ها در معرض پیچیدگی و نیروهای است که سازگاری پیوسته و رقابت را برای تدریس ایجاد می‌کند. امروزه تغییر در زمینه مدل‌های تدریس مناسب در دانشگاه‌ها یک ضرورت محسوب می‌شود (لوهان و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۹). شرایط جدید محیطی و مسائل مرتبط با آن پیچیدگی‌های خاصی را در زمینه مدل‌های تدریس در دانشگاه‌ها ایجاد کرده است. همچنین شواهدی در دست نیست که اعضای هیأت علمی از چه تجارب تدریسی بهره‌مند هستند و این تجارب بدون نشده است که از دل آنها مدل تدریس مناسب در رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های ایران استخراج شود. اساتید شاخص اساتید محبوب هستند که سال‌ها عمر خود را به تدریس سپرانده‌اند و دارای تجارب ارزشمندی در این زمینه هستند. این اساتید از نظر تدریس، اخلاق، دین‌داری، فعالیت‌های اجتماعی (جوایز ملی و بین‌المللی) مورد قبول دانشجویان و جامعه هستند (تقی زاده، ۱۴۰۱؛ بین، ۱۳۹۸).

چنین اساتیدی گنج‌های هر کشوری محسوب می‌شوند. گنج‌هایی که کوهی از اطلاعات ارزشمند

1. Markeley

را به ویژه در زمینه مدل‌های تدریس در دل خود دارند. باید دید با توجه به مدل‌های نوینی که در زمینه تدریس وجود دارد و با توجه به شرایط کشور ما از دید اساتید شاخص چه مواردی برای مدل تدریس اسلامی-ایرانی مناسب‌تر بوده و زیر ساخت‌های لازم برای اجرایی شدن آن وجود دارد. برای هر استاد جوانی و حتی سایر اساتید که به دنبال ارتقای مدل‌های تدریس خود هستند بهره‌مندی از تجارب تدریس اساتید شاخص ارزشمند است. با توجه به اینکه هر شخصی فرصت کافی برای رفتن به سراغ این اساتید و بهره‌مندی از تجارب ارزشمند آنها را نداشته و علاوه بر این چنین اساتیدی نیز وقت کافی برای بیان تجارب خود و روایت تدریس خود برای تک تک علاقه‌مندان را ندارند، بنابراین پژوهش حاضر گامی مهم در این جهت محسوب می‌شود.

باید بیان کرد که در حال حاضر دانشگاه‌های کشور بیشتر به کمیت فارغ التحصیلان اهمیت می‌دهند. کیفیت فارغ التحصیلان نیز ناشی از مدل تدریس مناسب در دانشگاه‌ها است که باز خود زیر بخش‌هایی دارد. بنابراین با توجه به اینکه در جهان کنونی مهم‌ترین سرمایه هر کشوری نیروی انسانی آن بوده و افراد جامعه بهترین سال‌های عمر خود را در دانشگاه‌ها سپری می‌کنند (شعبانی، ۱۳۹۵؛ هگ استروم و لیندبرگ^۱، ۲۰۱۳؛ اسکلتون، ۲۰۱۲)، نیاز است که در پژوهشی به صورت منسجم با بهره‌گیری از تجارب تدریس اساتید شاخص و به کارگیری نکات حاصل از آن به مدل تدریس اسلامی-ایرانی برای رشته‌های علوم انسانی دست یافت که از طریق آن اهداف متعالی آموزشی را محقق کرد و در نتیجه بهترین بهره‌برداری را از افراد جامعه داشته و آنها را در مسیرهای اثربخش شغلی و .. قرار داد.

۱. اهداف و سؤالات پژوهش

پژوهش حاضر دو هدف دارد. این اهداف به ترتیب به ادامه بیان شده است:

- احصای نکات حاصل از روایت تدریس اساتید شاخص،
- طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی برای تدریس در رشته‌های علوم انسانی بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص.

بر مبنای اهداف پژوهش حاضر دو سؤال پژوهش به شرح زیر هستند:

۱. روایت تدریس اساتید شاخص حاوی چه نکاتی است؟
۲. مدل تدریس اسلامی-ایرانی^۲ بر مبنای روایت تدریس اساتید شاخص به چه صورت خواهد بود؟

^۱ . Hagstrom

^۲ . در این پژوهش تأکید بر نقاط مشترک تدریس در علوم انسانی است.

۲. پیشینه پژوهش

گودرزی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود به طراحی الگوی تدریس مبتنی بر معنای زندگی پرداخته‌اند. پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی با استفاده از راهبرد نظریه زمینه‌ای است. یافته‌های پژوهش نشان داد که می‌توان از مفاهیم معنای زندگی برای طراحی الگوی تدریس استفاده کرد. همچنین الگوی تدریس طراحی شده مبتنی بر معنای زندگی پژوهش حاضر، مورد تأیید متخصصان قرار گرفته است. الگوی تدریس مبتنی بر معنای زندگی در زمینه‌های بیان مفاهیم، تکنیک‌ها، راهبردها و روش تدریس، طراحی شده است.

نصیری و لیک بنی (۱۴۰۰) به بررسی تحلیل رابطه کانونی تدریس اثربخش استادان با خودکارآمدی پژوهشی دانشجویان پرداخته است. پژوهش حاضر کمی است. در پژوهش تدریس اثربخش با تأکید بر تأثیر آن بر کارآمدی پژوهشی دانشجویان مورد توجه قرار گرفته است. در این پژوهش بر اساس یافته‌ها رابطه کانونی تدریس اثربخش استادان با خودکارآمدی پژوهشی دانشجویان مثبت اعلام شده است.

دولانی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی فعالیت‌های اعضای هیأت علمی دانشگاه الزهرا (س) به ویژه در شبکه اجتماعی علمی و ریسرچ‌گیت پرداخته‌اند. این پژوهش کیفی، روایتی از اعضای هیأت علمی دانشگاه الزهرا است. در این پژوهش بیان شده است که فعالیت‌های هدفمند اعضای هیأت علمی دانشگاه الزهرا (س) در شبکه‌های اجتماعی بر روی کیفیت تدریستان نتیجه‌ای مثبت دارد.

میرعرب رضی و همکاران (۱۳۹۷) به مقایسه مؤلفه‌های تدریس اثربخش اعضای هیأت علمی و مدرسان مدعو از دیدگاه دانشجویان دانشگاه مازندران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان دهنده مشابهت و تفاوت در برخی از ابعاد اثربخشی تدریس بین اعضای هیأت علمی و مدرسان مدعو در رشته‌های مختلف تحصیلی است که البته این تفاوت‌ها خیلی چشمگیر نیستند. از جمله مؤلفه‌های مطرح شده اخلاق مدرس است که از دید دانشجویان اهمیت بسیاری دارد و بر ایجاد تدریس اثربخش دارد.

کاظمی (۱۳۹۶) در کتابی به روایتی از کلاس‌های درس پرداخته است. اساس این کتاب بر تجارب زیسته اساتید است. در هر یک از فصل‌ها اساتید با توجه به سؤالات نویسنده کتاب به بیان تجارب خود بر اساس دیدگاهشان پرداخته‌اند. این کتاب حاوی اطلاعات ارزشمندی در زمینه تدریس است که مطالعه آن می‌تواند مفید باشد. در تمامی فصل‌های کتاب اساتید به اهمیت تدریس و مدل‌های گوناگون آن اذعان داشته‌اند.

حاتمی (۱۳۹۶) نیز به ارزشیابی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس و رابطه سه گانه نمره دانشجویان، مرتبه علمی و وضعیت استخدامی استادان با نمره ارزشیابی استادان پرداخته است. در این پژوهش بیان شده است که میان کیفیت تدریس و نمره دانشجویان ارتباط مثبتی وجود دارد. اما میان نمره دانشجویان، مرتبه علمی و وضعیت استخدامی استادان رابطه معناداری مشاهده نمی شود که بتواند کیفیت تدریس را تحت تأثیر قرار دهد.

سلیمی و رضانی (۱۳۹۳) به ارزیابی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های کردستان و علوم پزشکی سنندج با هدف بررسی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی این دو دانشگاه پرداخته‌اند. نتیجه این پژوهش این است که بین رشته تحصیلی، سابقه تدریس و دانشگاه محل اخذ مدرک دکتری اعضای هیأت علمی با کیفیت تدریس آنها رابطه معنی داری وجود دارد.

اسدی و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی عوامل و مؤلفه‌های تدریس اثربخش در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه کردستان پرداخته‌اند. در این پژوهش مشخص شد که مؤلفه‌های تدریس اثربخش از نظر دانشجویان شامل مهارت‌های آموزشی، ارزیابی نظامد و منش فردی هستند. از نظر اعضای هیأت علمی علاوه بر مهارت‌های آموزشی و منش فردی، خصوصیات اخلاقی و عوامل ارتباطی به عنوان دو مؤلفه ی مهم دیگر در آموزش عالی بسیار مهم هستند.

مرقای خویی و همکاران (۱۳۹۲) نیز به تبیین دیدگاه اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی تهران پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق در سه حیطه ویژگی‌های اساتید، انتظارات دانشجویان و تعامل بین استاد و دانشجو توصیف گشته‌اند. در این پژوهش بیان شده است که بین سه حیطه ویژگی‌های اساتید، انتظارات دانشجویان و تعامل بین استاد و دانشجو و تدریس رابطه‌ای مثبت وجود دارد.

حاجی زاد و صالحی (۱۳۹۲) به ارزیابی مؤلفه‌های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان مازندران پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های ارتباط بین فردی و مهارت‌های تدریس پایین‌تر از حد متوسط و مؤلفه‌های ویژگی‌های فردی، مهارت‌های ارزشیابی و مؤلفه رعایت قوانین آموزشی بالاتر از حد متوسط است.

هانوئر و همکاران^۱ (۲۰۲۲) در پژوهش خود به بررسی مدل‌های تدریس تجربه محور پرداخته‌اند. این مدل‌های تدریس در جهان کنونی با توجه به تأثیر بسیار بر فرآیند یاددهی-یادگیری مورد توجه بوده

^۱ . Hanauer & etal.

و از اهمیت بسیاری برخوردارند. در این پژوهش بیان شده است که اگر بخواهیم یادگیری حداکثری اتفاق بی افتد باید بر مدل‌های تدریس تجربه محور تمرکز کرد و مدرس آموزش‌های لازم را در این زمینه فراگیرد.

کایورینا^۱ (۲۰۲۰) به بررسی روایی متون با تأکید بر تدریس پرداخته است. در این پژوهش بیان شده است که رابطه‌ای مثبت میان تدریس اساتید و روایی متونی که نگارش کرده‌اند وجود دارد. در واقع اساتیدی که به روایی آثارشان اهمیت می‌دهند به تدریس خود نیز اهمیت می‌دهند. این پژوهش حاوی اطلاعات خوبی است که مطالعه آن می‌تواند مفید باشد.

مارتین و همکاران^۲ (۲۰۱۸) به بررسی رابطه بین نویسندگی اساتید و تدریس آنها پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش کمی نشان می‌دهد که کمیت آثار یک مدرس با کیفیت تدریسش رابطه‌ای معنادار ندارد. اما کیفیت آثار یک مدرس با کیفیت تدریسش رابطه‌ای معنادار و قابل توجهی دارد که شایان توجه است.

ابوالحجا^۳ (۲۰۱۷) به بررسی تدریس در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان پرداخته است. در این مقاله بیان شده است که از دید دانشجویان مهم‌ترین عامل در تدریس خوب، ارزشیابی و کم اهمیت‌ترین عامل پیشرفت بلند مدت، دانشجویان است. بنابراین طبق یافته‌های پژوهش حاضر ارزشیابی از دید دانشجویان در تدریس خوب اهمیت بسیار دارد. ارزشیابی دارای جنبه‌های مختلفی است که یکی از مهم‌ترین شاخص‌های دانشجویان در این زمینه کسب نمره خوب است.

شیرانی بیدآبادی و همکاران^۴ (۲۰۱۶) به بررسی روش‌های تدریس اثربخش در آموزش عالی و نیازمندی‌ها و محدودیت‌های آن پرداخته‌اند. هدف این پژوهش این است که تدریس اثربخش را در آموزش عالی بر پایه تجربیات بهترین پروفیسورها مورد بررسی قرار دهد. نتایج این پژوهش می‌گوید بهترین روش تدریس، روش تدریس ترکیبی (دانشجو محوری به همراه استاد محوری) به علاوه برنامه‌ریزی آموزشی و آمادگی قبلی است.

اسکلتون^۵ (۲۰۱۲) نیز به بررسی ارزش‌های متضاد در تدریس آموزش عالی پرداخته است. این پژوهش پنج ارزش متضاد را مورد بررسی قرار داده است: شکل دیالوگ تدریس، یادگیری مستقل، عدم

1. Kavorina

2. Martin & etal

3. Abu Alhija

4. Shirani Bidabadi& etal

5. Skelton

داشتن وقت کافی برای دانشجویان، سخنرانی گروه بزرگ و کوشش برای اعتبار بخشیدن به کلاس درس. مهم‌ترین پاسخ به این تضادها سازش استراتژیک است که به عنوان شاه کلید مطرح می‌شود. بررسی پیشینه این پژوهش نشان‌دهنده خلاء پژوهشی در زمینه طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی برای تدریس بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص است. پژوهش‌هایی هم که در زمینه تدریس وجود دارد بیشتر ترجمه منابع قدیمی در زمینه تدریس (به صورت عام) در دانشگاه‌ها هستند که در آنها اشاره‌ای هرچند کوچک به تجارب تدریس اساتید به منظور ارائه مدل در زمینه تدریس نشده است. بنابراین با توجه به خلاء موجود در زمینه پژوهش حاضر، نیاز است که پژوهشی به صورت همه جانبه به منظور طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی برای تدریس در رشته‌های علوم انسانی بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص صورت گیرد تا بتواند با شرایط کشور ما همخوانی لازم را داشته باشد.

۳. ملاحظات مفهومی و نظری پژوهش

مؤلفه‌های مطرح در پژوهش حاضر عبارتند از: فنون تدریس (طرح درس، فن بیان و سخنوری، پرسیدن سوال، پیش‌سازمان‌دهنده، داربست زدن، شناخت و فراشناخت و بارش مغزی)، روش تدریس (بحث گروهی، یادگیری مشارکتی، مفهوم‌آموزی، شبکه‌ای، خودشکوفایی، سخنرانی، بازخوردی، ایفای نقش، آموزش مسئله محور، تسلط آموزشی، سخنرانی، ترکیبی، کاوش علمی، ارائه دانشجو، ارزش‌مدار، بدیعه پردازی و تفکر، تدریس غیر دستوری، مطالعه اجتماعی، رشد شناختی، تدریس گروهی، تدریس با همراهی کمک مدرس (*TA*) و ...)، ارزشیابی (ارزشیابی مستمر در طول ترم (ترکیبی)، ارزشیابی ذهنی (مشارکت طول ترم)، خود سنج، معلم‌سنج و گروه‌سنج)، منابع و محتوای تدریس (به روز بودن، مفید بودن برای دانشجو، سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش، هم راستا بودن با اهداف درس، متناسب بودن با توانایی‌های دانشجو، تنوع، در دسترس بودن، انگلیسی بودن، تسلط استاد و کتاب‌های استاد)، تعامل (صمیمانه، محترمانه و انگیزاننده و پویا، حمایت کننده، دسترس‌پذیری استاد در خارج از کلاس، اخلاق حرفه‌ای، رسمی، سختگیرانه، استاد محور، کسل کننده، تبعیض و ...)، راهبری تدریس (تعامل‌گرایانه، اقتضایی، غیر مداخله‌جویانه و رفتارگرایانه)، راهبرد تدریس (غیر مستقیم-تعاملی، غیر مستقیم-تجربی، مستقیم، غیر مستقیم-مطالعه مستقل، نیمه مستقیم و غیر مستقیم-نمایشی)، رویکرد تدریس (رهایی بخش، درمانگر و اجرایی) و الگوی تدریس (شناختی، اجتماعی، نقادانه، شخصی، انسان‌گرایانه و رفتاری). این مؤلفه‌ها در بافتی از شرایط علی، بستر، مداخله‌گرها قرار گرفته که در نهایت باعث ایجاد پیامدهایی می‌شود.

۴. روش پژوهش

این پژوهش، پژوهشی کاربردی و کیفی است. برای رسیدن به اهداف پژوهش از روش نظریه داده بنیاد^۱ استفاده شده است. در این پژوهش طراحی و تبیین مدلی اسلامی-ایرانی برای تدریس بر مبنای روایت تدریس اساتید شاخص مدنظر قرار گرفته است. مؤلفه‌های مطرح در پژوهش حاضر به طور کلی عبارتند از: فنون، روش تدریس، منابع و محتوای تدریس، تعامل، راهبری (مدیریت)، راهبرد تدریس، رویکرد و الگو که در بافتی از شرایط علی، مداخله‌گرها و بستر قرار گرفته و پیامدهایی را به دنبال دارد. شرکت کنندگان این پژوهش اساتید شاخص رشته‌های علوم انسانی هفت دانشگاه و مؤسسه آموزشی دولتی تهران هستند که به ترتیب الفبایی عبارتند از: دانشگاه‌های الزهرا (س)، تربیت مدرس، تهران، خوارزمی، علامه طباطبایی (ره)، شهید بهشتی و مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

در این پژوهش نمونه‌گیری نظری^۲ (اشباع نظری) صورت گرفته است و مشارکت کنندگان پژوهش ۳۳ نفر هستند که مورد مصاحبه نیمه ساختاریافته قرار گرفته‌اند تا بتوان به اشباع لازم در زمینه این پژوهش رسید. این اساتید استادتمام‌ها یا دانشیارهایی هستند که از نظر تدریس، محبوبیت، اخلاق، دین داری و فعالیت اجتماعی در سطح مطلوبی هستند. از نظر تدریس، محبوبیت، اخلاق و دین داری ملاک، نظر تمامی افراد به ویژه دانشجویان است و از نظر اجتماعی استاد ممتاز بودن، شهرت و ... مدنظر قرار گرفته است. سه سویه‌سازی در گردآوری داده‌ها به اعتبار پژوهش حاضر کمک کرده است. بعد از انجام مصاحبه‌های پژوهش روایت تدریس اساتید شاخص به همان نحوه بیان آنها با کمی تغییر در لغات نگارش شد. بعد از این مرحله مصاحبه‌ها مجدد به صورت تصادفی به اساتید مصاحبه شونده بازگردانده شد تا روایی پژوهش سنجیده شود. در طی مصاحبه برخی از ویژگی‌های اساتید یادداشت می‌شد تا با یادداشت‌های میدانی به فرآیند روایت تدریس اساتید شاخص کمک شود. در نهایت برای تحلیل داده‌ها از دو روش تحلیل روایتی و کدگذاری باز، محوری و انتخابی بهره برده شد تا در نهایت یافته‌های حاصل در قالب مدل اشتراک و کوربین^۳ بازنمایی شوند.

1. Grounded Theory

2. Theoretical Sampling

3. Strauss and Corbin

۵. یافته‌های پژوهش

در جهان کنونی حجم عظیمی از اطلاعات وجود دارد. این حجم عظیم اطلاعات در مورد تدریس و مدل‌های آن نیز به چشم می‌خورد. بومی‌سازی مدل تدریس می‌تواند چراغ راهی در جهت جلوگیری از گم شدن در این حجم عظیم اطلاعات باشد. روایت تدریس اساتید شاخص حاوی نکات ارزشمندی است که در پژوهش حاضر سعی شد، نگاشته شود و از نکات ارزشمند آن در جهت طراحی و تبیین مدل اسلامی-ایرانی برای تدریس در علوم انسانی استفاده شود. بنابراین در این قسمت بر اساس یافته‌ها به دو سوال پژوهش به ترتیب پاسخ داده شده است. به دلیل حجم عظیم اطلاعات سعی شده است که پاسخ هر سؤال به صورت مفید و مختصر بر اساس یافته‌ها بیان شوند.

۱. روایت تدریس اساتید شاخص از سال‌های تدریس خود حاوی چه نکاتی است؟

به منظور پاسخ به سوال یک پژوهش، تنها قسمت‌هایی از نقل قول‌های حاصل از روایت تدریس اساتید شاخص ارائه شده و در ادامه نکات احصا شده از آنها در قالب جدول‌های ۱ و ۲ ارائه شده است. این نقل قول‌ها بر اساس نام دانشگاه مربوطه الفبایی شده و در زیر آن ابتدا به نقل قول‌هایی از استادان و بعد آن نقل قول‌هایی از دانشیاران بیان شده است.

۱. دانشگاه الزهرا (س)

کد ۱ (استاد و سرآمد آموزشی کشور): چیزی که در دوره دکتری تجربه کردم و آموختم، حضور در کلاس‌های درس بود که باید برای پروژه به پیشنهاد استاد راهنما شرکت می‌کردم. در آنجا شاهد تفاوت در نحوه تدریس اساتیدمان با اساتید ایران بودم. فضای کشور ما سر و کار دانشجوی با جزوه است و استاد محوری به خوبی مشهود است. اولین جلسه حضور من در دانشگاه نیوساوت استرالیا برایم همه چیز عجیب بود. از اینکه می‌دیدم که دانشجویان وسط حرف استاد پریده و حرفش را قطع می‌کردند، خیلی تعجب می‌کردم.

کد ۲ (استاد): در تدریس باید توجه ویژه‌ای به نوآوری و مشارکت داشت. استاد باید خود مطالب جدید و مفید را فراتر از مطالبی که مدنظر وزارت علوم هست به دانشجو دهد. قبل از هر ترم مطالب به روز را سرچ می‌کنم و حتی ترم به ترم سعی می‌کنم حداقل یک نکته جدید به دانشجویان ارائه دهم. از مجموعه روش‌های تدریس استفاده می‌کنم. همیشه هم یک یا دو دانشجو را مسئول می‌کنم که موضوع و مطالب جدید سرچ کنند و در کلاس ارائه دهند. مسائل را سعی می‌کنم کاربردی در موردش صحبت کنیم. در واقع مهارت، فنون، روش‌ها را با مطالب کاربردی و به روز و مشکلات جاری جامعه ترکیب

می‌کنم و اجازه نقد را به دانشجو می‌دهم.

کد ۳ (دانشیار و سرآمد آموزشی کشور): تدریس در دروس مختلف یکسان نیست. ولی درس‌هایی که دنبال دار هستند (مانند روش تحقیق) بهتر است در گروه‌ها، گروه‌های کاری تشکیل و مشخص شود که چه دوره‌ای چه بخشی از مباحث را بیان کند. البته ممکن است همپوشانی هم داشته باشد و این همپوشانی لازم است چون دانشجو ممکن است از دانشگاه مختلف باشند و در نتیجه مباحثی که فرض ما بر این است که در ارشد خوانده باشد آن مباحث را دانشجو نخوانده باشد. بنابراین خیلی خوب است که رشته‌های مختلف در انجمن‌ها و در جاهای دیگری دور هم جمع شوند و این مورد را به یک مورد حل مسئله مشترک تبدیل کنند.

کد ۴ (دانشیار): از نظر من دانشجو را باید به پختگی رساند و استاد نقش هدایتگری باید داشته باشد. باید بیان کنم که من اعتقاد به الگوی نقادانه و انسان‌گرایانه دارم. در دکتری من موضوع را مطرح می‌کنم، مقالات انگلیسی را پیشنهاد می‌دهم و بعد در جلسه کلاسی در مورد آنها مباحثه می‌کنیم. ابتدا هر دانشجو گزارشی می‌دهد و بعد تحلیل و روی تحلیل جمع‌بندی داریم. در این شرایط من عضوی از تیم دانشجویان هستم و اگر فقط چیزی مغفول مانده باشد آن را مطرح می‌کنم.

کد ۵ (دانشیار): من و اساتیدی مانند من که رشته علوم تربیتی نیستیم بر اثر تجربه روش‌هایی را برای تدریس به دست می‌آوریم. باید بیان کنم که بسته به درس متفاوت است. درس‌هایی که پایه‌ای نظری دارند هم برای دانشجو و هم برای استاد خسته کننده است. دانشجو بعد از بیست دقیقه تمرکز خود را از دست می‌دهد. من در این کلاس‌ها سعی می‌کنم با ایجاد جنجال فکری و چالشی کردن کلاس، فضایی تعاملی ایجاد کنم تا دانشجویان تمرکزشان و حضورشان در کلاس کم‌رنگ نشود.

۲. دانشگاه تربیت مدرس

کد ۶ (پژوهشگر نمونه، استاد راهنمای نمونه و استاد نمونه کشور): در تدریس باید فاصله را با دانشجو حفظ کرد و نباید بیش از حد به دانشجو نزدیک شد و محبت کرد. چون این مسئله می‌تواند باعث مشکلات زیاد و سوء تفاهم‌های زیاد شود. تمرکز استاد باید بر درسی باشد که قرار است بدهد و از بهترین و به روزترین منابع و همچنین مؤثرترین روش تدریس برای پرورش و آموزش دانشجویان استفاده کند.

کد ۷ (استاد نمونه کشور): من یادگیرندگی را شرط یاددهی می‌دانم. باور من این است که یاد می‌گیرم پس هستم. من در کار استادی نقدپذیر بوده‌ام. استاد در آموزش عالی ما و در کلاس دانشگاه

کمتر فرصت محک خوردن را پیدا می‌کند، علت هم این است که جرأت نقد استاد در دانشجویان نیست. ما در حوزه علمیه سنت نقد را داریم. تلاشم بر آن بوده که بدون توجه به زمان کلاس پاسخگوی دانشجو باشم. همچنین به نیازهای عاطفی دانشجویانم توجه دارم.

کد ۸ (دانشیار): صورت‌بندی که خودم به آن علاقه‌مند هستم ویژگی‌های معلمی یا استادی در موضوعی تحت عنوان شایستگی‌های معلمی یا استادی است. به همین جهت ما می‌توانیم ۴ دسته‌بندی که در این مدل نظری هست را این چنین بیان کنیم که استاد باید سی‌اچ. کا. ۱، پی. کا. ۲، سی. کا. ۳ و پی. سی. کا. ۴ داشته باشد. در واقع یک دانش عمومی مورد نیاز است که من می‌گویم دانش، مهارت، ویژگی‌ها و شخصیتی که عمومیت استادی است و بیشتر هم جنبه جهانی دارد. در نتیجه خیلی کمتر می‌تواند وابسته به فرهنگ، بافت و مسائل اصلی خاص باشد. اما من فکر می‌کنم که مهم‌ترین شایستگی که استاد باید داشته باشد عشق درونش به موضوع استادی و انتقال دانش، عشق و نگرش است.

کد ۹ (دانشیار): بین تدریس در کارشناسی ارشد و دکتری باید فرق باشد. دانشجویان باید سطحی بالاتری را طی کنند. در کارشناسی ارشد نمی‌خواهیم که دانشجو به عنوان یک مجتهد باشد. اما در دکتری باید صاحب‌نظر باشد و توان استنباط آرا و اندیشه‌ها را داشته باشد. بتواند اجتهاد کند و نظر دهد. همچنین لازم به ذکر است که کارشناسی خواندن و نقل مطالب است. اما ارشد آشنایی با نظرات و تا حدودی آشنایی با نقادی است. دکتری نیز دریافت، نقد، استنباط و نوآوری است. بنابراین در دکتری باید به سمت استاد پروری رفت. من بشخصه دانشجویان دکتری را کنار خودم می‌نشانم و به آنها می‌گویم که پایان نامه این چنین است.

۳. دانشگاه تهران

کد ۱۰ (اولین استاد ممتاز کشور، اولین دارنده جایزه سازمان بهداشت جهانی در آسیا): ما در این مدرسه جهان همزمان هم شاگرد و هم معلم هستیم. پایدارترین یادگیری‌ها در جهان یادگیری‌های غیر مستقیم و مشاهده‌ای است. برای مثال استادی در مورد طلا و اینکه بزرگ‌ترین کشورهای حاوی طلا کدام کشورها هستند صحبت می‌کند و بعد می‌گوید که راستی روسیه بزرگ‌ترین کشور حاوی نقره است و این در ذهن دانشجویها می‌ماند. یکی از مسائل یادگیری غیر مستقیم این است که دانشجویان از

1. Changed Knowledge (CH.K.)

2. Pedagogy Knowledge (P.K.)

3. Content Knowledge (C.K.)

4. Pedagogy & Content knowledge (P.C.K.)

اساتید با محبت خود که آمیزه‌ای از محبت، منطق، استواری و علم هستند، یاد می‌گیرند. استاد ضمن اینکه درس مربوطه را می‌دهد دانشجو به موهای سرشان، انگشتر دست کردن، لباس پوشیدن و ... را از معلم محبوب یاد می‌گیرند. بحث دوم به نگرش، انگیزه و محبوبیت استاد بر می‌گردد. استاد باید نافذ باشد. وقتی استاد اشتیاق تدریس داشته باشد دانشجو هم اشتیاق یادگیری پیدا کرده و باید عدالت بصری، کلامی و رفتاری نیز داشت.

کد ۱۱ (استاد): تدریس اثربخش و دانستن آن خیلی برای اساتید مورد نیاز است تا بتوان به اهداف آموزشی رسید. من در همه دروس سرفصل‌های درس و برنامه درس را از همان ابتدا می‌گویم در تمامی دوره‌ها این چنین هستم. به سرفصل‌های درس محدود نمی‌شوم؛ بر اساس نکات و تلاش خودم و دنیا مطالب در اختیار دانشجو قرار می‌دهم. تدریس به سخنرانی محدود نمی‌شود. پروژه کلاسی و مشارکت دانشجو بسیار برای من اهمیت دارد. مشارکت دانشجویان من ۲ نوع اجباری و اختیاری است که مشارکت اختیاری نمره دارد. فرمول کلی من بدین صورت است؛ دکتری ۵۰ درصد امتحان و ۵۰ مشارکت غیر امتحانی؛ ارشد دو/ سوم امتحان و یک/ سوم مشارکت‌های غیر امتحانی؛ لیسانس سهم امتحان بیشتر است و فقط ۳ تا ۵ نمره غیر امتحان و نمره تشویقی است.

کد ۱۲ (استاد): از نظر من برای یک تدریس موفق باید تجارب جمعی را جمع آوری و تحلیل کرد و بعد آن را تبدیل به دانش کرد. تجارب حرفه‌ای متمایز با سوابق شغلی است. تجارب افراد به ویژه افراد موفق نباید با آنها دفن شود و باید تبدیل به دانش شود. ما دارای دو جور مدیریت در حرفه خود هستیم، مدیریت تجربه و مدیریت دانش. باید بیان کنم که من عاشق تدریس هستم بنابراین تمام توانم را در تدریس به کار می‌گیرم. عنصرهای دیگر در تدریس خودشناسی، تعامل، اخلاق حرفه‌ای، انگاره و مطالعه و آمادگی است.

۴. دانشگاه خوارزمی

کد ۱۳ (استاد نمونه کشور): اساتید باید این را بدانند که فکر کردن از حفظ کردن مهم‌تر است. دانشجویان نیز باید به مکانیزم‌های فکر کردن آگاه شود. الگوی من نوآوری در تعلیم و تربیت است که خیلی خوب جواب می‌دهد. باید بیان کنم که تفاوتی در تدریس من به ویژه در ارشد و دکتری وجود ندارد. باید توجه داشت که ساختار دانشی فراگیر ما چطور است و تطبیق دهیم میزان پیچیدگی و سختی مطالب را با میزان ساخت ذهنی شاگردان از دانش مربوطه.

کد ۱۴ (استاد): ۱۱ سال در آمریکا معلم بودم. سال اول معلمی من نمی‌دانستم که کلاس را چطور

باید اداره کنم. نه طرح درس داشتم نه برنامه‌ای و حرف و عملم با هم یکی نبود، در سازماندهی ضعیف بودم. یکی از همکارانم یک سری رهنمودهایی داد. آن موقع آزمایشی بودم. من رهنمودهای ایشان را گرفتم و خودم مطالعه کردم و از ترم بعد آرام آرام کارم درست شد. به نحوی که من ۵ سال بعد از طرف شرکت اریکسون معلم نمونه شدم. من به خطابه اعتقاد همیشه دارم و داشتم. به اینکه دانشجوی گزارشی در کلاس آمده و ارائه کند دیگه اعتقادی ندارم. این را برای همه دوره‌ها قبول و باور دارم. مگر درس‌های سمیناری در دکتری که دانشجوی با محوریت استاد باید در کلاس ارائه داشته باشد.

کد ۱۵ (دانشیار): اعتقاد دارم که تدریس قبل علم بودن یک هنر است هرچند روی علم بودن آن هم تأکید دارم. شکایات دانشجویان در من تجربه خوب ایجاد می‌کرد. برای مثال دانشجوی به من مراجعه می‌کرد و می‌گفت این استاد لحن و تن صدایش یکنواخت است؛ علم داره اما ما سرکلاشش خوابمان می‌گیرد. در نتیجه کلاس چنین استادی خسته کننده است. استاد باید بلد باشد که چیزی که یاد دارد را خیلی هنرمندانه به دانشجو منتقل کند. این هنر هم بخش بیشترش ذاتی است.

۵. دانشگاه شهید بهشتی

کد ۱۶ (دانشیار دانشگاه بهشتی): همیشه درس را با بسم الله شروع کرده و طرح درس دارم. طرح درس را در شروع ترم برای دانشجویان به صورت شفاهی توضیح می‌دهم. استادان خوبی در دوران تحصیل داشته‌ام و نظم و انضباط کاری و اخلاق خوب آنان در خاطرات من قرار گرفته است. باید بیان کنم میان تدریس من در ارشد و دکتری در برخی موارد و ترم‌ها تفاوت است و در برخی ترم‌ها و موارد تفاوتی وجود ندارد. در وضعیت کنونی و با توجه به مشغله پژوهشی اجباری برای اساتید، تدریس متأسفانه از وضعیت خوبی برخوردار نیست.

کد ۱۷ (دانشیار دانشگاه بهشتی): برای آموزش به ویژه در دوره ارشد و دکتری مدرس باید سه هدف اصلی در هر درس قرار دهد. اول اشراف نظری، دوم تسلط تخصصی و سوم بینش پژوهشی است. در اشراف نظری هدف این است که دانشجوی دکتری بایستی همه مباحث تخصصی مربوط به رشته را بداند یا حداقل بداند که منابعش را برای آموزش، تحقیق و یا مدیریت استفاده کند. همچنین استاد باید همه صاحب‌نظرهای تخصصی رشته خود را بشناسد و با نگاهی ۳۶۰ درجه به همه مباحث درسی نگاه کند. در این بین مباحث را با در نظر گرفتن جنبه‌های اسلامی-ایرانی اش در آمیزد تا بتواند تدریس مؤثرتری داشته باشد.

۶. دانشگاه علامه طباطبایی (ره)

کد ۱۸ (استاد نمونه و چهره ماندگار کشور): آیا در آموزش یک سری اطلاعات از معلم به دانشجو انتقال می‌یابد. به نظر من آموزش این نیست. آموزش ما باید باعث تغییر در رفتار شود که ما این را نداریم و روز به روز هم بدتر می‌شود. چون اساتید ما الگو نیستند و فقط یک سری مباحث را به دانشجو انتقال می‌دهند و بعد می‌خواهد که دانشجو باز پس دهد. من می‌خواهم بگویم که استادی نه به انتقال اطلاعات و نه به تغییر رفتار در دانشجویان است بلکه معلم باید ذهن‌ها را تغییر بدهد و این بر اساس الگوی شاین است.

کد ۱۹ (استاد نمونه و پژوهشگر نمونه): در مورد آموزش به یاد ندارم که اولین جلسه کلاسی را رفته باشم و در اولین جلسه با خودم شرح درس نبرده باشم. حق هر دانشجویی است که از اولین روز یک درس یک چشم انداز از محتوای درس کسب کند. دانشجوی ارشد و دکتری باید احساس کنند که در رشته خود آنقدر مسلط هستند که می‌توانند از منابع بین‌المللی هم استفاده کنند. آزمون میان‌ترم یا پایان‌ترم، توقع من از دانشجویان که معرفی یا نقد یک اثر یا مقاله داشته باشند.

کد ۲۰ (استاد نمونه کشور): تدریس در دوره‌ها و رشته‌های مختلف با هم فرق دارد. اما مهم این است که ابتدای تدریس را با آیه‌ای از قرآن شروع کنیم. این مسئله به کلاس نور می‌دهد. باید بیان کنم، یکی از علت‌هایی که بعضی مواقع مشکل پیش می‌آید زمانی است که استاد با روش معلمی در دانشگاه تدریس می‌کند. باید توانایی‌های دانشجو را در نظر گرفت. استادی می‌تواند خوب تدریس کند که خود را با دانشجو تطبیق دهد.

کد ۲۱ (استاد نمونه کشور): تدریس سازه نیست یک فعالیت آموزشی است. می‌توان به جای الگو دنبال بسته‌های آموزشی بود. تدوین یک بسته آموزشی اثربخش که در آن اهداف، محتوا، نحوه اجرای محتوا و ارزشیابی بیان شده است. باید دید آیا با این محتوا و با این نحوه اجرا به اهداف مورد نظر آموزشی می‌رسیم. در این زمینه باید شاخص‌های کلیدی و اینکه قرار است برای کدام رشته تدریس شود را در نظر گرفت.

کد ۲۲ (استاد نمونه کشور): کارشناسی ویژگی مهمش حتی آگه رشته نظری باشد باید مهارت دانش‌آموخته بالا برود. مهارت در یاد گرفتن نظریه‌ها، عمل کردن به حرفه‌ها و تخصص‌ها است. بنابراین تدریس در کارشناسی ویژگی عمده آن ملموس بودن، مسئله محور بودن و رعایت توالی و تلاش برای درگیر کردن ذهن دانشجو در کلاس و جلب مشارکت او به گونه‌ای که دانشجو در هر جلسه احساس کند چیز

قابل لمس و قابل اندازه‌گیری به دست آورده است. در ارشد قدرت نظورزی، تفکر، تحمل و بازاندیشی در آنچه گفته می‌شود آموخته شود. سعی می‌کنم که مباحث نظری مختلف حول و حوش یک مسئله مشخص را پیش ببرم و جنبه‌های مشارکتی بیشتر می‌شود. در دکتری ویژگی مهمی که وجود دارد این است که دانشجوی باید از صورت مخاطب منفعل به مخاطب تولید کننده اطلاعات در بی آید. بنابراین موضوعات محدود به صورت عمیق‌تر و با ترغیب آنها به مطالعه بیشتر است.

کد ۲۳ (استاد): تدریس فرایندی فرهنگی، آموزشی و روانشناختی است. من برآنم که آموزش به ویژه در دانشگاه در رده‌های برین آموزشی یا علوم انسانی تنها وابسته به دانش و آگاهی نیست. بخش بنیادی از این فرآیند رفتاری پیچیده به هنر بر می‌گردد. این بخش از آموزش دانشگاهی آموختنی نیست. به درست از همین جهت است که من واژه هنر را به کار می‌برم گویی مایع و توانش نهفته و نهادین است در هنرمند.

کد ۲۴ (استاد): اساتیدی برای من پذیرفته تر بودند که نه خیلی الزاماً با سوادتر یا خیلی پژوهشگر بودن یا حتی استادی و تدریس خوب داشتند. من اسادهایی را بیشتر می‌پسندیدم که اخلاق خوبی داشتند. با توجه به تجربه‌ام در تدریس خود سعی کردم که چارچوب و فضا ذهنی و آمادگی های لازم را داشته باشم. باید دانشجوی را دوست داشت. دومین گام سطح توقع است. انتظار ندارم که در کلاس من دانشجویان علامه دهر شوند.

کد ۲۵ (استاد): همیشه کلاسم را با نام خدا شروع می‌کنم. می‌دانم که مدیریت و تدریس بحث بسیار پیچیده‌ای است زیرا استاد با انسان سر و کار دارد. بنابراین باید با یک نباید شروع کرد. نباید از آدم‌ها بدت بیاید. مثل پژوهش که نباید ظن قالب داشته باشی. انسان‌ها را باید باور داشته باشی و دانشجو آنقدر شعور دارد که این را از روی رفتار، سکنت و برخوردها می‌فهمد. بنابراین ۵۰ درصد تدریس است و بعد باید وقت گذاشت مطالعه کنی، تحقیق کنی و مثال پیدا کنی. در علوم انسانی چون کلام است و صرف فرمول نیست هر کشوری باید شرایط خود را در نظر بگیرد.

کد ۲۶ (دانشیار): مواردی که در ادامه بیان شده است را من همیشه در تدریس مدنظر دارم تا تدریسی خدا پسند داشته باشم. ۱. اساتید حتما دروس و موضوعات تخصصی خود را تدریس کنند. ۲. منابع خارجی و داخلی موضوع توسط اساتید مطالعه شود و به دانشجویان معرفی شود. ۳. خلاصه نویسی به صورت یادداشت‌های شخصی و پاورپینت در کلاس درس ارائه شود. ۴. مهم منابع را به کلاس معرفی کرده و فشرده‌ای از مطالب معرفی شده را به اختصار ارائه دهند. ۵. شیوه ارزیابی و نمره دهی و فعالیت جمعی را از همان ابتدا شفاف اعلام کنند و مهم است که همه دانشجویان قبول کنند.

کد ۲۷ (دانشیار): برای تدریس اثربخش اسلامی-ایرانی یکی از مهم‌ترین عوامل از لحاظ علمی و تخصصی ارتباط بین موضوعی که درس می‌دهید و تخصصی است که دارید. بنابراین اگر من در یک حوزه‌ای کار تخصصی کرده باشم یا رساله دکتری یا مطلب زیاد خوانده باشم یا پژوهش یا پایان‌نامه ارشدم باشد طبیعتاً در آن حوزه آمادگی و علاقه بیشتری خواهم داشت البته تدریس یک رابطه انسانی هم هست.

کد ۲۸ (دانشیار): در دانشگاه روش‌های فعال دبیرستان جواب نمی‌دهد و در دانشگاه‌های دنیا آنچه که مرسوم است سخنرانی است به ویژه در تحصیلات تکمیلی که روش به این صورت است که استاد می‌نشیند و سخنرانی و بحث می‌کند. بعد یکم روش سقراطی به آن اضافه می‌شود که پرسش، پاسخ و به چالش کشیدن دانشجو است. من به این نتیجه رسیده‌ام که اگر استاد چند نکته را داشته باشد می‌تواند استاد خوبی باشد. برای مثال دانش کافی که افراد یادگیرنده را قانع کند که می‌داند و در زمینه مورد نظر تخصص و علم دارد. نکته دوم علم روشنی بیان را داشته باشد. سومین نکته استاد باید در ارتباط برقرار کردن بسیار موفق باشد. اما شاه کلید قضیه صداقت و دینداری است.

کد ۲۹ (دانشیار): این اعتقاد را قبول دارم که وجه معلمی استاد و تدریس استاد نادیده انگاشته شده است البته همانطور که گفتم در مورد هاروارد این را قبول ندارم. دانشگاه‌های طراز اول دنیا قصه‌ای متفاوت دارند. اساتید را بر اساس کار پژوهشی ارزیابی می‌کنند و به معلمی استاد کار ندارند در حالی که این مورد باید در دانشگاه‌های دیگر مد نظر باشد. از جمله بر دانشگاه‌های ایران این ایراد وارد است.

کد ۳۰ (دانشیار): لیسانس متکی است به انتقال داده و خیلی برایم اولویت ندارد که دانشجو برود تحقیق کند تا در کلاس ارائه دهد. دانشجویی که هنوز هیچ اطلاعاتی ندارد و از روش تحقیق نمی‌داند چطور می‌خواهد تحقیق کند. بنابراین در لیسانس کلاس سخنرانی و انتقال اطلاعات است و خودم متکلم وحده هستم البته فرصت هم برای صحبت به دانشجویان می‌دهیم. در ارشد نیمی سخنرانی و نیمی مباحثه و گفتگو و در دوره دکتری سخنرانی بیشتر است. در تمامی دوره‌های تحصیلی بیان نکات ارزشمند از اسلام و ایران عزیزمان بسیار ارزشمند است.

کد ۳۱ (دانشیار): تدریس مثل کار هنری است اولش که نمی‌دانی چه شکلی است. برای هر ورودی و به هر کلاس که وارد می‌شوم این داستان متفاوت است. در خیلی از کلاس‌ها من از دانشجو یاد می‌گیرم. بعضی مواقع من از تدریس خودم یعنی فرآیند یاددهی و یادگیری راضی هستم و بعضی مواقع راضی نیستم. فرآیند یادگیری و یاددهی خود ژرفنگری^۱ استاد است. یعنی استاد به خودش نگاه کند.

۱. Self-Reflection in Teaching

۷. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

کد ۳۲ (استاد): در تدریس تأکید بر حس دارم. حسی که از ارزش‌های دینی و ایرانی ما نشأت می‌گیرد. من چهار دهه هست که درس می‌دهم. این ۴ دهه من کلاسی نرفتم که بر حسب وظیفه یا بر حسب یک کار اداری بروم. من حسش را داشتم که بروم کلاس و با بچه‌ها ارتباط برقرار کنم. دانشجویان دختر و پسرهای ما هستند. ولی وقتی وارد کلاس من می‌شوند برای من عوض می‌شوند. مثل این است که همه بچه‌ها را در واقع فرزند خود می‌بینم ولی بچه خودمان را یک حسی دیگر نسبت بهش داریم. همچنین به طور کلی من از رفتارگرایی پرهیز داشتم. از اینکه به کسی انتقال اطلاعات کنم. کد ۳۳ (دانشیار): باید اطلاعات را روی پاورپوینت ریخته و بعد در کلاس از روی آنها توضیح داد تا زمان کلاس هدر نرود. کلاس بهتر است قابل دسترسی باشد. دانشجویان باید بتوانند دانشگاه‌های دیگر بروند و این سبک حوزه خیلی خوب است که در انتخاب استاد فرد آزاد است. برای مثال دانشجوی علامه باشی و این امکان برایت وجود داشته باشد که درسی در دانشگاه تهران بگذرانی و سیستم متمرکز باشد تا نمره بدهی؛ بده و بستان بین دانشگاه‌ها داشته باشیم.

در ادامه یافته‌های پژوهش مرتبط با پاسخ سوال یک پژوهش، بعد از انجام کدگذاری‌های مربوطه در قالب جدول‌های ۱ و ۲ ارائه شده که حاوی نکات بسیار ارزشمندی در زمینه تدریس اساتید شاخص است. سوال یک پژوهش مبنایی جهت پاسخ به سوال دوم پژوهش حاضر است که ترتیب ارائه نکات در جدول‌های ۱ و ۲ بر اساس بیشترین تکرار است.

جدول ۱- نکات ارزشمند مشترک میان دوره‌های تحصیلی حاصل از روایت تدریس اساتید شاخص (لیسانس،

ارشد و دکتری) (ترتیب: بیشترین تکرار)

درصد بیان (از ۳۳ استاد شاخص)	نکات
٪۱۰۰	تدریس را با نام و یاد خداوند آغاز کنید.
٪۱۰۰	در تدریس تقوا و تعصب داشته باشید.
٪۱۰۰	کیفیت تدریس خود را حفظ کرده و ارتقا بخشید.
٪۱۰۰	علاقه‌مندی و عشق به تدریس داشته باشید.
٪۱۰۰	صادقانه، خالصانه و با عشق تدریس کنید.
٪۱۰۰	متواضع، با احترام و اخلاق‌مدار بوده (عدالت، صداقت، سادگی و ..) و نسبت به اخلاق حرفه‌ای آگاه باشید.
٪۱۰۰	آراستگی ظاهری را در نظر بگیرید.
٪۱۰۰	آمادگی قبل ورود به کلاس برای تدریس داشته باشید.

درصد بیان (از ۳۳ استاد شاخص)	نکات
٪۱۰۰	فن بیان و سخنوری را در خود تقویت کنید.
٪۱۰۰	دانشجویان را دوست داشته باشید.
٪۱۰۰	استادی دسترس پذیر باشید.
٪۱۰۰	خست اطلاعاتی نداشته باشید.
٪۱۰۰	ارزش های اسلامی-ایرانی را در لابه لای تدریس به صورت غیر مستقیم و الگویی در نظر داشته باشید.
٪۹۹	میان دانشجویان تبعیض نگذاشت و به تک تک دانشجویان توجه کنید.
٪۹۹	به دانشجویان اعتماد به نفس دهید.
٪۹۹	توانایی جذب دانشجویان را در خود ایجاد و تقویت نمایید.
٪۹۹	علم داشتن به درس، هنر تدریس و روش تدریس (تدریس تیمی ^۱ ، تدریس شبکه‌ای ^۲ ، تسلط آموزی ^۳ و ...) را بسیار با اهمیت بدانید.
٪۹۹	خود ژرفنگری به صورت مداوم داشته باشید.
٪۹۸	به میزان لازم سخت بگیرید ولی تأثیرگذار باشید.
٪۹۸	به مطالب کتاب بسنده نکنید.
٪۹۸	از اتلاف وقت در تدریس جلوگیری کنید.
٪۹۸	سرفصل های درس را با توجه به مسائل روز تغییر دهید (به روز و کاربردی کردن سرفصل‌ها).
٪۹۸	به زمان کلاس پایبند باشید.
٪۹۸	نقد و ارزیابی را در دانشجویان پرورش دهید.
٪۹۷	در تدریس اقتضایی عمل کنید (دوره، رشته، توانایی دانشجویان و ...).
٪۹۷	به روز بودن منابع داخلی و خارجی در تدریس را در نظر داشته باشید.
٪۹۷	دانشجویان را در برنامه‌ریزی کلاس مشارکت دهید.
٪۹۷	نگاه سیستمی در تدریس (در نظر گرفتن همه موارد مؤثر) داشته باشید.
٪۹۶	با روش معلمی به ویژه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی در دانشگاه تدریس نکنید.
٪۹۶	ارزش‌های رشته و ارزشمندی رشته را به دانشجو انتقال دهید.
٪۹۶	به بعد عاطفی دانشجویان با رعایت حدود توجه داشته باشید.

۱. مشارکت اساتید در تدریس یک درس (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۲. فراهم کردن ارتباط دانشجویان با اساتید دیگر، متخصصان، افراد و ... و یا گذراندن دروس در دانشگاه‌های مختلف (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۳. شناخت ساخت ذهنی دانشجو در تدریس و برنامه‌ریزی تدریس بر اساس آن (تقی‌زاده ۱۴۰۱).

درصد بیان (از ۳۳ استاد شاخص)	نکات
٪۹۶	نسبت به فراهم بودن شرایط لازم برای تدریس (تامین مالی، امکانات و...) توجه داشته باشید.
٪۹۶	به دانشجویان اعتماد کنید.
٪۹۶	باز کردن افق‌های قشنگ برای دانشجو و کمک کردن دانشجو در آن مسیر را در تدریس خود لحاظ کنید.
٪۹۵	خود را به دانشجو نزدیک کرده و با زبان او صحبت کنید.
٪۹۵	دانشجویان را به صورت دوستانه راهنمایی کنید.
٪۹۵	تجارب خود را به دانشجویان بیان کنید.
٪۹۵	تفکر به روز و مناسب را در خود حفظ و تقویت کنید.
٪۹۴	داستان، شعر و ضرب‌المثل در تدریس خود به کار برید.
٪۹۴	در جهت شکوفا کردن دانشجویان تلاش کنید.
٪۹۲	همه با هم برای تدریس مناسب (استاد و دانشجو، استاد و استاد و ...) دست به دست هم دهید.
٪۹۰	یادگیری مداوم که مخلود به کلاس درس نیست را در نظر داشته باشید (یادگیری مادام‌العمر).
٪۹۰	به دانشجو استرس وارد نکنید.
٪۹۰	از این دانشگاه به آن دانشگاه نروید (متمرکز باشید).
٪۸۹	اهم مطالب درس را ابتدا و انتهای کلاس بیان کنید (مرور).
٪۸۹	تجارب تدریس خود را با همکاران به اشتراک بگذارید.
٪۸۸	ارائه‌های کلاسی را به صورت هدفمند به دانشجویان واگذار کنید.
٪۸۸	نسبت به نسل شناسی دانشجویان آگاه باشید.
٪۸۷	طرح درس داشته باشید (ترجیحا به صورت مکتوب).
٪۸۷	آموزش به صورت غیر مستقیم و آثار آن را ارزشمند بدانید.
٪۸۵	از رسانه (فیلم و ...) استفاده کنید.
٪۸۵	فرارشته‌ای بودن در تدریس را به جهت داشتن دیدی جامع‌تر با اهمیت بدانید.
٪۸۴	به فرهنگ تدریس و بهبود آن توجه داشته باشید.
٪۸۳	منابعی را برای ارائه دانشجویان در اختیارشان قرار دهید.
٪۸۳	نسبت به گنجانیدن پروژه در تدریس و بستن قرارداد کار عملی آگاه باشید.
٪۸۲	شنونده‌ای خوب باشید.

درصد بیان (از ۳۳ استاد شاخص)	نکات
۷۶٪	به انگاره او انگاره‌سازی توجه شایسته داشته باشید.
۶۳٪	برای درس‌هایی که در هر سه دوره ارائه می‌شوند (مانند روش تحقیق) توسط انجمن‌ها و گروه مربوطه برنامه‌ریزی کرد.

با نگاهی به جدول شماره ۱ که حاوی نکات ارزشمند حاصل از روایت تدریس اساتید شاخص است می‌توان درصد بیان نکات توسط اساتید شاخص را در ستون سمت چپ مشاهده کرد. از بین نکات ارزشمند مشترک میان دوره‌های تحصیلی در تدریس اساتید شاخص، ۱۲ نکته توسط هر ۳۳ استاد شاخص بیان شده که این نکات را در ۱۲ ردیف ابتدایی جدول ۱ می‌توان مشاهده کرد.

جدول ۲- نکات ارزشمند به تفکیک دوره‌های تحصیلی حاصل از روایت تدریس اساتید شاخص (لیسانس، ارشد و دکتری) (ترتیب: بیشترین تکرار)

دکتری	ارشد	لیسانس	
		α	سخنرانی استاد و کمی تعامل و مشارکت دانشجویان مدنظر قرار گیرد.
		α	در مورد مسائل بسیار گسترده مطالب بسیار کمی به دانشجویان تدریس شود.
		α	بر خواندن کتاب تأکید شود.
		α	دانشجو با مباحث رشته به صورت کلی آشنا شود.
		α	ارزیابی تراکمی ^۲ و معلم‌سنج از دانشجویان صورت گیرد.
		α	راهبری (مدیریت) رفتارگرایانه ^۳ و اقتضایی ^۴ می‌تواند مناسب باشد.
	α		تعامل فرد به فرد مورد توجه قرار گیرد.
	α		سخنرانی استاد به همراه تعامل و مشارکت اساتید و دانشجویان مورد استفاده قرار گیرد.
	α		یک سطح بالاتر از لیسانس در انتقال اطلاعات (مطالب با گستره کم و با عمق زیادت) مناسب است.
	α		بر کتاب خواندن به همراه پژوهش تأکید شود.
	α		قدرت تحلیل دانشجویان تقویت شود.
	α		ارزیابی مستمر در طول ترم (ترکیبی) ^۱ و معلم‌سنج از دانشجویان صورت گیرد.

۱. تصویر ذهنی که به صورت ناخودآگاه در فرد شکل گرفته و تصمیمات و اقدامات افراد را ناخواسته جهت می‌دهد (فرامرز قراملکی، ۱۴۰۰).

۲. ارزیابی پایان ترم را ارزیابی تراکمی گویند (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۳. تأکید بر اینکه استاد باید تصمیماتی اتخاذ کند تا در کلاس درس مشکلی پیش نیاید (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۴. راهبری بسته به شرایط و با در نظر گرفتن جنبه‌های مختلف مورد نظر است (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

دکتری	ارشد	لیسانس	
	α		پرورش توانایی پژوهشگری دانشجو مدنظر قرار گیرد.
	α		راهبری تعامل گرایانه ^۲ و اقتضایی مناسب است.
	α		تعامل فرد به فرد بسیار مورد توجه قرار گیرد.
	α		تعامل و مشارکت دانشجویان به همراه کمی سخنرانی استاد مورد استفاده قرار گیرد.
	α		سطح مباحثه در تخصصی تر، عمیق تر و جدی تر باشد.
	α		گستره و عمق مطالب زیاد مناسب است.
	α		مشارکت کامل در بحث‌ها و به چالش کشیدن استاد اهمیت بسیاری دارد.
	α		نظریه پردازی کردن دانشجویان مهم است.
	α		ارزیابی دانشجویان به صورت ذهنی (مشارکتی) ^۳ ، معلم‌سنج و خودسنج ^۴ مناسب است.
	α		قدرت تدریس را در دانشجویان باید پرورش داد.
	α		راهبری غیر مداخله جویانه ^۵ و اقتضایی مناسب است.

همانطور که در جدول های ۱ و ۲ مشخص است در روایت تدریس اساتید شاخص گرچه میان دوره‌های تحصیلی شباهت‌هایی وجود دارد اما تفاوت‌های تدریس میان دوره‌های تحصیلی نیز کامل مشهود و قابل توجه است. از جمله مهم‌ترین نکات مشترک مطرح در دوره‌های تحصیلی می‌توان به مواردی که در ادامه بیان شده است اشاره کرد:

۱. تدریس را با نام و یاد خداوند آغاز کنید
۲. در تدریس تقوا و تعصب داشته باشید
۳. کیفیت تدریس خود را حفظ کرده و ارتقا بخشید
۴. علاقه‌مندی و عشق به تدریس داشته باشید

از سویی دیگر از جمله مهم‌ترین نکات ارزشمند به تفکیک دوره‌های تحصیلی را می‌توان به ترتیب در تعامل و روش تدریس، عمق و دامنه مطالب و در انتها منابع تدریس مشاهده کرد. باید بیان کرد که هرچه دوره تحصیلی بالاتر می‌رود، تعامل استاد و دانشجو نزدیک‌تر، روش تدریس تعاملاتی‌تر،

۱. مشارکت طول ترم به همراه آزمون پایان ترم (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۲. تعامل استاد و دانشجو (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۳. مشارکت در طول ترم و حذف آزمون پایان ترم (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۴. دانشجو خودش به خودش نمره دهد (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

۵. ارتقای رشد فردی و آزادی دانشجو (تقی‌زاده، ۱۴۰۱).

عمق و دامنه مطالب بیشتر شده و منابع از کتاب به سمت جزوه های دست نویس تغییر می کنند.

۲. مدل تدریس اسلامی-ایرانی بر مبنای روایت تدریس اساتید شاخص به چه صورت

خواهد بود؟

به منظور پاسخ به سوال دوم پژوهش حاضر و در ادامه پاسخ به سوال اول پژوهش که در آن کدگذاری باز و محوری صورت گرفته بود در نهایت با کدگذاری انتخابی و انجام تجزیه و تحلیل های مربوطه بر روی روایت تدریس اساتید شاخص، مدلی که در ادامه بیان شده را می توان به عنوان مدلی اسلامی-ایرانی جهت تدریس پیشنهاد داد. این مدل از ۵ بخش تشکیل شده که آنها را در شکل ۱ می بینید. تمامی موارد بیان شده در بخش های مختلف مدل مواردی هستند که بیشترین تکرار را در روایت تدریس اساتید شاخص داشته اند. بخش مرکزی این مدل شامل ۵ دایره تو در تو است. این دوایر از هم جدا نبوده و با هم ارتباط کامل دارند. تلاقی تمامی دوایر، مدل تدریس اسلامی-ایرانی پیشنهادی اساتید شاخص را نشان می دهد.

در بخش مرکزی مدل: ۱. رویکرد تدریس (رهایی بخش^۱ و درمانگر^۲)، ۲. آموزش کلاسی قرار گرفته که خود از سه بخش الف. تدریس، ب. سنجش و ارزشیابی و ج. راهبری تشکیل شده است. بخش مرکزی مدل تحت تأثیر الف. شرایط علی، ب. مداخله گر ها و ج. بستر قرار دارد که در نهایت د. پیامدهایی را ایجاد می کند.

بخش مرکزی مدل:

الف. سنجش و ارزشیابی: ۱. سنجش و ارزشیابی از دید اساتید شاخص بهتر است به صورت مستمر در طول ترم، به صورت ذهنی، معلم-سنج و گروه-سنج^۳ باشد البته هر چه دوره و سطح دانشجویان بالا می رود استفاده از این روش ها بیشتر توصیه می شود. ۲. منابع کاربردی و به روز در جهت سوق دادن دانشجو به سمت پژوهش

ب. تدریس از دید اساتید شاخص بهتر است شامل ۱. الگوی شناختی با تأکید بر بعد انسانگرایانه و نقادانه، ۲. راهبرد غیر مستقیم-تعاملی، ۳. روش بحث گروهی، یادگیری مشارکتی و تدریس

۱. توانا کردن دانشجو از هر نظر (تقی زاده، ۱۴۰۱)

۲. توجه به دانشجو و موارد مورد نیازش در تدریس (تقی زاده، ۱۴۰۱).

۳. ارزشیابی توسط همکلاسی ها نسبت به هم (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۸).

شبکه‌ای و تیمی و ۴. فن طرح درس، پرسش و پاسخ، سخنرانی و بارش مغزی باشد.
ج. راهبری از دید اساتید شاخص بهتر است به صورت ۱. راهبری تعامل گرایانه و اقتضایی به همراه ۲. تعامل انگیزاننده، حمایتی با رعایت حد اعتدال و احترام به همراه دسترس پذیری مدرس باشد.

– چهار بخش دیگر مدل

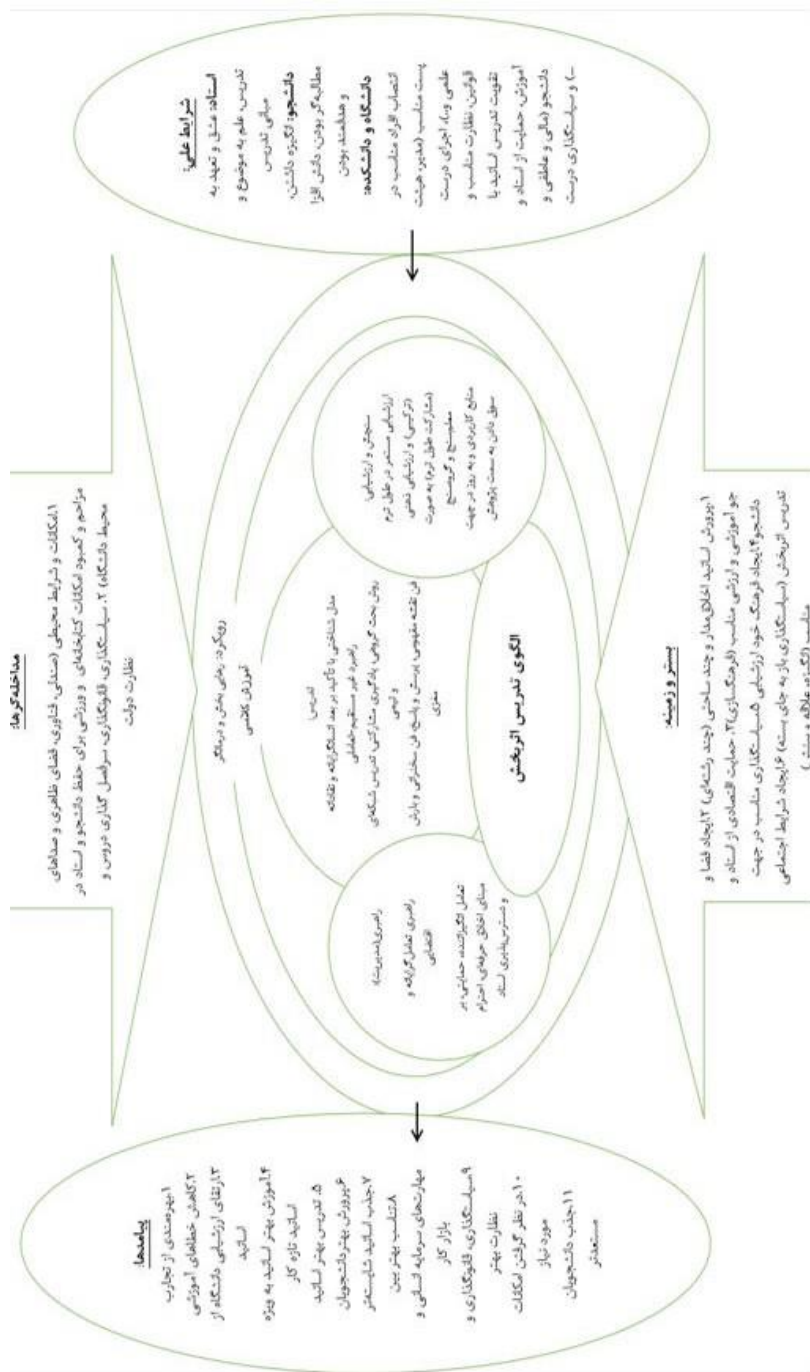
الف. از جمله شرایط علی مؤثر در مدل: ۱. عشق و تعهد استاد به تدریس، علم به موضوع و مبانی تدریس ۲. انگیزه داشتن، مطالبه‌گر بودن، دانش افزا و هدفمند بودن دانشجو ۳. انتصاب افراد مناسب در پست مناسب، اجرای درست قوانین، نظارت مناسب و تقویت تدریس اساتید با آموزش، حمایت از استاد و دانشجو و سیاستگذاری درست است.

ب. از جمله مداخله‌گرهای مؤثر در مدل: ۱. امکانات و شرایط محیطی نامناسب ۲. سیاستگذاری، قانونگذاری، سرفصل گذاری و نظارت نامناسب است.

ج. از جمله زمینه‌های مناسب در مدل: ۱. پرورش اساتید اخلاق مدار، دین دار و چند ساحتی ۲. ایجاد فضا و جو آموزشی و ارزشی مناسب (فرهنگسازی) ۳. در نظر گرفتن شرایط اقتصادی مناسب برای استاد و دانشجو ۴. ایجاد فرهنگ خود ارزشیابی ۵. سیاستگذاری مناسب در جهت تدریس اثربخش ۶. ایجاد شرایط اجتماعی مناسب است.

د. از جمله پیامدهای حاصل از مدل: ۱. بهره‌مندی از تجارب زیسته ۲. کاهش خطاهای آموزشی ۳. ارتقای ارزشیابی دانشگاه از اساتید ۴. آموزش بهتر اساتید به ویژه اساتید تازه کار ۵. پرورش بهتر دانشجویان ۶. جذب اساتید شایسته‌تر ۷. تناسب بهتر بین مهارت‌های سرمایه انسانی و بازار کار ۸. سیاستگذاری، قانونگذاری و نظارت بهتر ۹. در نظر گرفتن امکانات مورد نیاز ۱۰. جذب دانشجویان مستعدتر ۱۱. برنامه‌ریزی درسی کاربردی‌تر است.

بنابراین اساتید شاخص در تدریس به دنبال ایجاد انگیزه، تعامل و مشارکت، حمایت، رشد، در نظر گرفتن توانایی‌های دانشجو و شرایط و امکانات، ارزیابی مناسب و مستمر خود و دانشجو به طرق مختلف، کاربردی کردن سرفصل‌ها، برنامه‌ریزی درسی و طرح درس مناسب، تأثیرگذاری بر سیاست‌ها، قوانین و آیین‌نامه‌ها در جهت حمایت از تدریس، فرهنگسازی و جانشین پروری هستند. در این مدل تدریس، توجه به ارزش‌های اسلامی-ایرانی در بستر نظام آموزشی بسیار حائز اهمیت بوده که بدان توجه ویژه‌ای شده است.

شکل ۱. مدل اسلامی-ایرانی برای تدریس در رشته‌های علوم انسانی

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر مهم‌ترین نکته در تدریس اساتید شاخص باورها و ارزش‌های اسلامی و ایرانی آنها است. که تحت تأثیر عوامل متعددی مانند محیط رشد، الگوگیری از تدریس اساتید محبوب، ویژگی‌های شخصیتی، استفاده از تجارب تدریس موفق ملی و بین‌المللی، تجربه‌های تدریس خود و گذراندن دوره‌های تدریس یا دوره‌های تربیت معلم شکل گرفته‌اند. عشق به تدریس و عشق به دانشجویان نیز در روایت تدریس اساتید شاخص موج می‌زند. این اساتید عاشق تدریس و عاشق دانشجویان خود هستند و آنها را مانند فرزندان و خانواده خود (نگاه والدینی) می‌بینند. چنین اساتیدی به ندرت تحت تأثیر عوامل خارج از کلاس درس هستند، زیرا نیروی قدرتمندی آنها در مسیر الهی و انسان‌سازی قرار داده است.

برای بهره‌مندی از نوآوری‌های مربوط به مدل اسلامی-ایرانی برای تدریس پیشنهادی پژوهش حاضر باید فرهنگ‌سازی، آگاه‌سازی، زیرساخت‌سازی، آموزش، نظارت و ارزیابی‌های مناسب توسط مسئولین در جهت داشتن تدریسی اسلامی-ایرانی صورت گیرد. تمامی مطالبی که گفته شد تدریس را به صورت کلی (چه به صورت حضوری و چه مجازی) در بر می‌گیرد و تلاش مدرس در شرایط مختلف باید به کارگیری بهترین مدل تدریس باشد که در پژوهش حاضر مدل تدریس اسلامی-ایرانی بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص و منطبق با نظام آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد گشته است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با استفاده از نظریه داده بنیاد به منظور طراحی و تبیین مدل تدریس اسلامی-ایرانی برای تدریس در رشته‌های علوم انسانی بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص صورت گرفته است. بر همین اساس می‌توان بیان کرد که مهم‌ترین نکته در تدریس اساتید شاخص باورها و ارزش‌های اسلامی و ایرانی آنها است. این باورها و ارزش‌ها تحت تأثیر عوامل متعددی مانند محیط رشد، الگوگیری از تدریس اساتید محبوب، ویژگی‌های شخصیتی، استفاده از تجارب تدریس موفق ملی و بین‌المللی، تجربه‌های تدریس خود و گذراندن دوره‌های تدریس یا دوره‌های تربیت معلم شکل گرفته‌اند. عشق به تدریس و عشق به دانشجویان نیز در روایت تدریس اساتید شاخص موج می‌زند. این اساتید عاشق تدریس و عاشق دانشجویان خود هستند و آنها را مانند فرزندان و خانواده خود (نگاه والدینی) می‌بینند. بنابراین چنین اساتیدی به ندرت تحت تأثیر عوامل خارج از کلاس درس هستند.

از جمله سایر مؤلفه‌های مطرح در روایت تدریس اساتید شاخص، اخلاق‌مداری، خوش‌پوش بودن، چندساحتی بودن، آشنا به فنون و روش‌های تدریس بودن، تسلط موضوعی داشتن، اخلاق حرفه‌ای داشتن و انگاره‌های ذهنی استاد را می‌توان نام برد. باید در نظر داشت که از دید اساتید شاخص تدریس یک هنر است که خداوند به هر بنده‌ای عنایت نکرده است. تدریس کردن تقدسی دارد که باید به آن فراتر از یک وظیفه نگاه کرد. بنابراین اساتید شاخص عقیده دارند که باید در انتخاب اساتید به منظور تدریس بسیار دقت شود. حتی بعضی از اساتید شاخص اعتقاد دارند که حقوق اساتید باید کم باشد تا فقط افرادی که عاشق تدریس هستند به این حوزه مقدس وارد شوند. البته این نظر را بسیاری دیگر از اساتید شاخص تایید نمی‌کردند زیرا مسائل اقتصادی رابطه نزدیکی با آرامش روحی هر فردی دارد. این نکته بدیهی است، استادی که آرامش دارد می‌تواند تدریس بسیار بهتری داشته باشد.

تدریس در دوره‌های مختلف تحصیلی بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص، گرچه شباهت‌هایی دارد اما تفاوت‌هایی نیز میان تدریس در دوره‌های تحصیلی مشاهده می‌شود که شایان توجه است. از جمله مهمترین نکات مشترک مطرح در دوره‌های تحصیلی می‌توان شروع کردن تدریس با نام و یاد خدا، تقوا و تعصب داشتن در تدریس و حفظ کیفیت تدریس را نام برد که ۳۳ استاد به آن اذعان داشته‌اند. و از جمله مهمترین نکات ارزشمند به تفکیک دوره‌های تحصیلی را می‌توان به ترتیب در تعامل و روش تدریس، عمق و دامنه مطالب مشاهده کرد. باید بیان کرد که هرچه دوره تحصیلی بالاتر می‌رود، تعامل استاد و دانشجو نزدیک‌تر، روش تدریس تعاملاتی‌تر و عمق و دامنه مطالب بیشتر می‌شود.

بر اساس روایت تدریس اساتید شاخص، مدل اسلامی-ایرانی برای تدریس در رشته‌های علوم انسانی دارای ۵ بخش است که الف. شرایط علی، ب. عوامل مداخله‌گر و ج. بستر بر آن تأثیرگذار بوده و د. پیامدهایی از آن حاصل می‌شود. بخش مرکزی این مدل شامل ۵ دایره در دل هم است. اولین آنها ۱. رویکرد تدریس است که از دید اساتید شاخص بهتر است رهایی بخش و درمانگر باشد. دومین آنها ۲. آموزش کلاس است که خود دارای سه دایره در دل هم است. این دایره‌ها عبارتند از الف. سنجش و ارزشیابی، ب. تدریس و ج. راهبری.

منابع

- اسدی، محمد، غلامی، خلیل، بلند همتان، کیوان (۱۳۹۴). «عوامل و مؤلفه های بنیادی تدریس اثربخش در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه کردستان»، **اندیشه های نوین تربیتی**، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۱۲۳-۱۴۹.
- بین، کن (۱۳۸۹). ویژگی های اساتید برتر، ترجمه امیر حاجی یوسفی و مژگان جبلی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- تقی زاده، سعیده (۱۴۰۱). الگوی تدریس اثربخش در علوم انسانی، اصفهان: انتشارات دانشگاه اشرفی اصفهانی.
- تکمیل همایون، ناصر (۱۳۸۶). «ملت پژوهی اجتماعی و تاریخی»، **ماهنامه حافظ**، دوره ۴، شماره ۲۴.
- حاتمی، جواد (۱۳۹۶)، «ارزشیابی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس»، فصلنامه مطالعات اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره ۷، شماره ۱۹، صص ۱۶۳-۱۸۴.
- حاجی زاد، محمد، صالحی، محمد (۱۳۹۲). «ارزیابی مؤلفه های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه های آزاد اسلامی استان مازندران»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، دوره ۴، شماره ۲، صص ۸۳-۹۰.
- دولانی، عباس، سهیلا، زند، برادر، رویا (۱۳۹۹). «بررسی فعالیت های اعضای هیأت علمی دانشگاه الزهرا در شبکه اجتماعی علمی و ریسرچ گیت»، فصلنامه مطالعات دانش شناسی، دوره ۶، شماره ۱۲، صص ۴۳-۶۹.
- زمانی، اصغر (۱۳۹۶). «شناسایی، تحلیل و اولویت بندی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش در آموزش عالی»، نوآوری و ارزش آفرینی، دوره ۶، شماره ۱۱، صص ۲۳-۳۵.
- سلیمی، جمال، رضانی، قباد (۱۳۹۳). «شناسایی مؤلفه های تدریس اثربخش و ارزیابی وضعیت تدریس (مطالعه موردی دانشگاه علمی کاربردی استان کردستان)»، مطالعات اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره ۴، شماره ۸، صص ۳۳-۶۱.
- شعبانی، حسن (۱۳۹۵). مهارت های آموزشی و پرورشی: روش ها و فنون تدریس، تهران: سمت.
- عبداللهی، حسین، غیائی ندوشن، سعید، طاهری، مرتضی، یادگارزاده، غلامرضا، تقی زاده، سعیده (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی الگوی تدریس اسلامی و ایرانی بر پایه تجارب جهانی (با تأکید بر نظر

دانشجویان علوم انسانی تهران»، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۷، شماره ۱۳، صص ۱۱۱-۱۴۶.

فراسخو، مقصود، بازرگان، عباس، قاضی طباطبایی، محمود (۱۳۹۷). «تحلیل مقایسه‌ای نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی در جهان: وجوه اشتراک و افتراق در تجربه‌های جهانی»، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، دوره ۴۴، شماره ۲، صص ۱-۲۰.

فرامرزی قراملکی، احد، ناسخیان، علی اکبر (۱۴۰۰). قدرت انگاره، ویراست دوم، تهران: مجنون. قیصری، نوراله، ذاکر اصفهانی، علیرضا، جلال‌زاده، وحید (۱۴۰۱). «ناپایداری توسعه در جمهوری اسلامی ایران، اجماع‌نخبگان، فرایندهای مشارکتی، تمرکززدایی». فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۲۱-۷.

کاظمی، عباس (۱۳۹۶). روایتی از کلاس‌های درس دانشگاهی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

کرسول، جان (۱۳۹۲). بویش کیفی و طرح پژوهش، انتخاب از میان پنج رویکرد، ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی، تهران: صفار.

گودرزی، مهدی، معاضدیان، آمنه، اسدزاده، حسن، صداقت، مستوره (۱۴۰۱). «طراحی الگوی تدریس مبتنی بر معنای زندگی»، راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۱۷۳-۱۶۳. لوهان، دی. هرمن، راولی، دانیل جیمز، دولنس، جی. مایکل (۱۳۸۳). تغییر راهبردی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، ترجمه حمیدرضا آراسته، تهران: دانشگاه امام حسین.

مراقایی‌خوبی، عفت‌السادات، زارعی، فاطمه، بیات، علیرضا، دستورپور، مریم، ریماز، شهناز (۱۳۹۲). «تبیین دیدگاه اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در خصوص شیوه‌های آموزش و یادگیری»، آموزش بهداشت و ارتقای سلامت ایران، دوره ۱، شماره ۳، صص ۶۷-۸۲.

میرزایی، وحید، یعقوبی، نورمحمد، مقدس، زهره (۱۴۰۱). «تبیین راهبردهای اجرایی بهبود سازمانی در پرتو فرهنگ با بیان دیدگاه‌های اسلامی و غربی (مورد مطالعه سازمان ناجا)»، فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱۶۹-۱۸۹.

میرعرب رضی، رضا، حاجی تبار، محسن، جعفری، فاطمه (۱۳۹۷). «مقایسه مؤلفه‌های تدریس اثربخش اعضای هیأت علمی و مدرسان مدعو از دیدگاه دانشجویان دانشگاه مازندران»، تدریس پژوهی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۲۰۶-۲۱۷.

نصیری ولیک بنی، فخرالسادات، افضل، افشین، قادری شیخی آبادی، مریم (۱۴۰۰). «تحلیل رابطه کانونی تدریس اثربخش استادان با خودکارآمدی پژوهشی دانشجویان»، نامه آموزش عالی، دوره ۵۴، شماره ۲، صص ۷۷-۹۳.

نوروززاده، رضا، فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۸۷)، درآمدی بر برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

هونکه، زیگرید (۱۳۶۱)، فرهنگ اسلام در اروپا (خورشید الله بر فراز مغرب زمین)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

- Abu Alhija, F.N. (2017). Teaching in higher education: Good teaching through students' lens. *Studies in Educational Evaluation*, 54 (9): 4-12.
- Hagstrom, E., Lindberg, O. (2013). Three theses on teaching and learning in higher education. *Teaching in Higher Education*, 18 (2): 119-128.
- Hanauer, D. I., Graham, M. J., Arnold, R. J., Ayuk, M. A., Balish, M. F., Beyer, A. R., ... & Sivanathan, V. (2022). Instructional Models for Course-Based Research Experience (CRE) Teaching, *CBE—Life Sciences Education*, 21 (1): ar8.
- Kavorina, A. (2020). Teaching Narrative Reading Texts by Using MURDER Method to the Eleventh Grade Students. *Edukasi: Jurnal Pendidikan dan Pengajaran*, 7 (1), 19-29.
- Markeley, T. (2004). Defining the effective teacher :current arguments in education. *Essays in Edu*, 11(3):1-14.
- Martin, A., Tarnanen, M., Tynjälä, P. (2018). Exploring teachers' stories of writing: a narrative perspective. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 24 (6): 690-705.
- Shirani Bidabadi, N., Nasr Isfahani, A. R., Rouhollahi, A., Khalili, R. (2016). Effective Teaching Methods in Higher Eucation: requirements and barriers. *JAMP*, 4 (4): 170-178.
- Skelton, A. (2012). Value conflicts in higher education teaching. *Teaching in Higher Education*, 17 (3): 257-268.